

การศึกษาเปรียบเทียบแนวทางการดำเนินงานตํารบียะฮ์ของโรงเรียนเอกชน สอนศาสนาอิสลามในจังหวัดนนทบุรี*

A COMPARATIVE STUDY OF TARBIAH OPERATIONAL APPROACHES IN ISLAMIC PRIVATE RELIGIOUS SCHOOLS IN NONGTHABURI PROVINCE

อานนท์ บินเซาะ¹, วิศรุต เลาะวิทธี¹, ขนิษฐา สาลีหมัด², สมศักดิ์ วงษ์สมัน¹, ฮัมบาลี เจมะ^{3*}
Anon Binsoh¹, Witsarut Lohwithee¹, Khanittha Saleemad², Somsak Wongsaman¹, Hambalee Jehma^{3*}

¹วิทยาลัยนานาชาติอิสลามกรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยเกริก กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

¹International Islamic College Bangkok, Kirik University, Bangkok, Thailand

²บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

²Graduate School, Srinakharinwirot University, Bangkok, Thailand

³วิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สงขลา ประเทศไทย

³Prince of Songkla University International College, Prince of Songkla University, Songkhla, Thailand

*Corresponding author E-mail: jehmahambalee@gmail.com

*Tel: 093-583-3507

บทคัดย่อ

ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่ก่อให้เกิดวิกฤตทางจิตวิญญาณ การดำเนินงานตํารบียะฮ์ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามยังขาดความชัดเจนและความเป็นระบบ การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์แนวทางการดำเนินงานตํารบียะฮ์ และ 2) เปรียบเทียบแนวทางการดำเนินงานดังกล่าวตามขนาดโรงเรียน ในจังหวัดนนทบุรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบพหุกรณีศึกษา คัดเลือกโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม 3 แห่ง มีขนาดแตกต่างกัน (เล็ก กลาง ใหญ่) แบบเจาะจง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 17 คน ประกอบด้วย ผู้บริหารโรงเรียน ครูฝ่ายปกครอง/กิจการนักเรียน และครูสอนศาสนาอิสลาม ซึ่งมีประสบการณ์ทำงานไม่น้อยกว่า 3 ปี เครื่องมือวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา การวิเคราะห์เชิงประเด็น และการวิเคราะห์ข้ามกรณี ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนทั้งสามแห่งมีกรอบแนวคิดร่วมในการดำเนินงานตํารบียะฮ์ ผ่านกระบวนการหลัก 4 ด้าน ได้แก่ 1) การใช้เรื่องราวจากอัลกุรอานและอัลหะดีษ 2) การเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้บริหารและครู 3) การฝึกฝนพฤติกรรมที่ต่อเนื่อง และ 4) การใช้การตักเตือนและการลงโทษตามหลักการอิสลาม การดำเนินงานมีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันตามขนาดโรงเรียน ดังนี้ โรงเรียนขนาดเล็กใช้แนวทาง “บุคคลนิยมและจิตวิทยา” โรงเรียนขนาดกลางใช้แนวทาง “การเปลี่ยนผ่านจากบุคคลนิยมสู่ระบบ” โรงเรียนขนาดใหญ่ใช้แนวทาง “ระบบนิยมและโครงสร้างนิยม” บุคลากรหลักศาสนาในโครงสร้างองค์กรอย่างเป็นทางการ ปัจจัยสนับสนุนความสำเร็จสูงสุด คือ ความร่วมมือจากผู้ปกครอง ส่วนอุปสรรคสำคัญ คือ อิทธิพลของสื่อออนไลน์ที่ควบคุมได้ยาก และข้อจำกัดด้านเวลาเรียน ดังนั้น ประสิทธิภาพของตํารบียะฮ์ขึ้นอยู่กับความสอดคล้องระหว่างขนาดโรงเรียน แนวนโยบาย และภาวะผู้นำ ดังนั้นหน่วยงานต้นสังกัดควรสนับสนุนนโยบายที่ยืดหยุ่นและเฉพาะบริบท

คำสำคัญ: ตํารบียะฮ์, การบริหารการศึกษาอิสลาม, โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม, จังหวัดนนทบุรี

Abstract

Amidst the globalization that has precipitated a spiritual crisis, the implementation of Tarbiyah activities in private Islamic schools lacks clarity and systematic coherence. This research aims to 1) Analyze the approaches to Tarbiyah implementation, and 2) Compare these implementations approaches based on school size in Nonthaburi Province. This is qualitative multi-case study research. Three private Islamic schools of different sizes (small, medium, large) were purposively selected. Seventeen key informants comprised school administrators, heads of student affairs/discipline, and Islamic studies teachers, each with no less than three years of work experience. The research instrument was a semi-structured interview guide. Data were collected through in-depth interviews and analyzed using content analysis, thematic analysis, and cross-case analysis. The research findings revealed that all three schools shared a common conceptual framework for implementing Tarbiyah through four main processes: 1) Utilizing stories from the Qur'an and Hadith, 2) Administrators And teachers serving as positive role models, 3) Consistently practicing good behavior, and 4) Employing admonition and punishment according to Islamic principles. The implementation exhibited distinct characteristics based on school size as follows: The small school adopted an "individualistic and psychological" approach. The medium school adopted a "transitional from individualism to systematization" approach. The large school adopted a "systematic and structuralist" approach, integrating religious principles into the formal organizational structure. The most significant success factor was parental cooperation, whereas the main obstacles were the influence of online media and limitations in instructional time. Therefore, the effectiveness of Tarbiyah depends on the congruence between school size, policy direction, and leadership. Consequently, the supervisory authorities should support flexible and context-specific policies.

Keywords: Tarbiyah, Islamic Educational Administration, Islamic Private Religious Schools, Nonthaburi Province

บทนำ

โลกาภิวัตน์ปัจจุบัน มนุษย์เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว การพัฒนาเชิงวัตถุกลับก่อให้เกิด “วิกฤตทางจิตวิญญาณ” ระบบการศึกษาสมัยใหม่ส่วนใหญ่เน้นการผลิตกำลังแรงงานที่มีความรู้เชิงเทคนิค แต่ให้ความสำคัญกับ “สมอง” มากกว่าการพัฒนา “หัวใจ” และ “จิตวิญญาณ” (Hendawi, M. et al., 2024) ในมุมมองของอิสลาม การศึกษาไม่ใช่เพียงการสร้างอาชีพ หากแต่มีเป้าหมายเพื่อหล่อหลอมมนุษย์ให้ตระหนักบทบาทของตนในฐานะ “อับดุลลอฮ์” (บ่าวของอัลลอฮ์) และ “คอลีฟะฮ์บนโลก” (ผู้แทนของพระองค์บนแผ่นดิน) (อัลกุรอาน 2:30) การศึกษาในทัศนะอิสลามจึงเป็นกระบวนการอบรม (ตริบียะฮ์) ที่บูรณาการการพัฒนาร่างกาย สติปัญญา และจิตวิญญาณ เพื่อให้มนุษย์รู้จักพระเจ้าผู้สร้าง รู้จักตนเอง และปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคมอย่างสมดุล (อัลกุรอาน 62:2) ซึ่งอายะฮ์นี้แสดงให้เห็นว่าการศึกษาอิสลามมิใช่เพียงการสอนความรู้ หากแต่รวมถึงการ “ชำระจิตใจ” และปลูกฝังคุณธรรม ซึ่งคือ หัวใจของตริบียะฮ์ อย่างไรก็ตาม ในสภาพสังคมปัจจุบันเยาวชนมุสลิมกลับเผชิญกับความท้าทายอย่างมากต่อการหล่อหลอมทางจิตวิญญาณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขาดโอกาสในการเข้าถึงกระบวนการตริบียะฮ์ที่ถูกต้องและต่อเนื่อง เด็กและเยาวชนจำนวนมากใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่กับสื่อสังคมออนไลน์และเทคโนโลยีดิจิทัล ซึ่งนำเสนอค่านิยมที่ขัดแย้งกับหลักคำสอนทางศาสนา ขณะเดียวกันครอบครัว

ซึ่งควรเป็นสถาบันหลักในการอบรมปลูกฝังกลับมีเวลาปฏิสัมพันธ์กับบุตรหลานน้อยลงเนื่องจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เร่งรีบ ส่งผลให้เด็กขาดแบบอย่างที่ดีและการชี้แนะที่เหมาะสม การอบรมทางศาสนาที่เคยดำเนินการอย่างเข้มข้นในอดีตผ่านครอบครัวและชุมชน กลับถูกจำกัดอยู่ในชั่วโมงเรียนศาสนาที่มีเวลาน้อยและขาดความต่อเนื่องเมื่อกลับบ้าน ปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการตักเตือนจริยธรรมในปัจจุบันกำลังเผชิญวิกฤตทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ

การศึกษาอิสลามในประเทศไทยมีประวัติศาสตร์ยาวนาน เริ่มจากการสอนศาสนาในมัสยิดและปอเนาะ โดยเฉพาะในภาคใต้และต่อมาได้ขยายมายังกรุงเทพฯ และปริมณฑล รวมถึงจังหวัดนนทบุรี (Assalihee, M. et al., 2024) โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเกิดขึ้นจากการพัฒนาระบบปอเนาะให้มีการจัดการเรียนการสอนที่เป็นระบบมากขึ้น มีการจดทะเบียนและอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน (สช.) โดยหลักสูตรจะมีทั้งหลักสูตรสามัญและหลักสูตรศาสนาตามแนวทางอิสลามโดยในบริบทของประเทศไทย ในฐานะสังคมพหุวัฒนธรรม โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดนนทบุรีมีบทบาทสำคัญในฐานะสถาบันการศึกษาที่สืบทอดหลักคำสอนของอิสลาม ปลูกฝังคุณธรรม และหล่อหลอมอัตลักษณ์ของเยาวชนมุสลิมภายใต้สภาพสังคมเมืองที่มีเทคโนโลยี สื่อออนไลน์ และค่านิยมสมัยใหม่หลากหลาย (Yusuf, I. & Thongin, A., 2025) อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานด้านตักเตือนจริยธรรมในหลายแห่งยังขาดความชัดเจนและความเป็นระบบ กิจกรรมทางศาสนามักจำกัดอยู่ในรูปแบบกิจกรรมเฉพาะ โดยยังไม่ถูกบูรณาการเข้ากับหลักสูตร การบริหารจัดการ และการพัฒนาผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง ทำให้ตักเตือนจริยธรรมมองเป็นเพียงส่วนเสริม มากกว่าจะเป็น “โครงสร้างหลัก” ของกระบวนการศึกษาอิสลาม โดยการบริหารการศึกษาในมิติอิสลามนั้นสัมพันธ์โดยตรงกับกระบวนการตักเตือนจริยธรรม การจัดการตักเตือนจริยธรรมที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องมีวิสัยทัศน์ตักเตือนจริยธรรมที่ชัดเจน ภาวะผู้นำที่ยึดมั่นในหลักการอิสลาม ครูในฐานะมุร้อบปี และระบบการประเมินติดตามผลที่เป็นรูปธรรม (Srinio, F. et al., 2024) ท่ามกลางความท้าทายดังกล่าว ยังคงขาดการศึกษาเชิงเปรียบเทียบที่ชัดเจนว่าโรงเรียนที่มีขนาดแตกต่างกัน ซึ่งมีทรัพยากร โครงสร้างการบริหาร และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่างกัน จะมีแนวทางการดำเนินงานตักเตือนจริยธรรมที่แตกต่างกันอย่างไร และแนวทางใดที่เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียนแต่ละขนาด เพื่อให้สามารถรับมือกับปัญหาการขาดโอกาสในการเข้าถึงการอบรมทางจิตวิญญาณของเยาวชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เมื่อพิจารณาภาพรวมตั้งแต่ระดับโลกจนถึงระดับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดนนทบุรี จะเห็นได้ว่าปัญหาด้านตักเตือนจริยธรรมเป็นประเด็นสำคัญที่ส่งผลต่อความมั่นคงของศรัทธาและอัตลักษณ์เยาวชนมุสลิม การขาดระบบบริหารจัดการตักเตือนจริยธรรมที่มีประสิทธิภาพทำให้เยาวชนบางส่วนขาดความมั่นคงในศรัทธาและเผชิญความท้าทายในสังคมร่วม ดังนั้น การวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาว่าโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดนนทบุรี มีแนวทางการดำเนินงานตักเตือนจริยธรรมอย่างไร มีกระบวนการหลักใดบ้างที่ใช้ในการอบรมผู้เรียน และแนวทางดังกล่าวมีความแตกต่างกันตามขนาดโรงเรียนหรือไม่ อย่างไร ทั้งนี้เพื่อวิเคราะห์จุดเด่น จุดด้อย และปัจจัยความสำเร็จของการดำเนินงานตักเตือนจริยธรรมในแต่ละบริบท อันจะนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและแนวปฏิบัติที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาระบบตักเตือนจริยธรรมให้มีความเป็นระบบ มีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับบริบทของสังคมร่วมสมัยต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวทางการดำเนินงานตักเตือนจริยธรรมของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดนนทบุรี
2. เพื่อเปรียบเทียบแนวทางการดำเนินงานตักเตือนจริยธรรมของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดนนทบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการกรณีศึกษาแบบหลายกรณีศึกษา (Multiple Case Study) ดังนี้

การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study)

ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องจากวิทยานิพนธ์ งานวิจัย และเอกสารทางการศึกษาที่เกี่ยวกับตรียะฮ์ การศึกษาอิสลาม และการบริหารการศึกษาเอกชนสอนศาสนาอิสลามในประเทศไทย และจังหวัดนนทบุรี เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด ทฤษฎี และกรอบการดำเนินงานตรียะฮ์ ดังนี้

1. เอกสารวิชาการเกี่ยวกับแนวคิดตรียะฮ์และปรัชญาการศึกษาอิสลาม
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารและการจัดการศึกษาอิสลามในบริบทไทย
3. เอกสารนโยบายและรายงานของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน (สช.)

การศึกษาในภาคสนาม (Field Study)

เพื่อทราบถึงแนวคิด หลักการ ความเป็นมา รูปแบบ ความสัมพันธ์ กระบวนการสร้างและดำเนินงานตรียะฮ์ ทั้งในระดับนโยบายและการปฏิบัติในโรงเรียนที่เป็นกรณีศึกษา โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดนนทบุรี จากข้อมูลสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน (สช.) พบว่า มีโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดนนทบุรี จำนวนทั้งสิ้น 15 แห่ง แบ่งตามขนาดโรงเรียนตามเกณฑ์ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (จำนวนนักเรียน) ดังนี้ โรงเรียนขนาดเล็ก (นักเรียนน้อยกว่า 500 คน) จำนวน 8 แห่ง โรงเรียนขนาดกลาง (นักเรียน 500 - 1,500 คน) จำนวน 5 แห่ง และโรงเรียนขนาดใหญ่ (นักเรียนมากกว่า 1,500 คน) จำนวน 2 แห่ง

2. ทำการศึกษาและคัดเลือกองค์กร (โรงเรียน) ในประเทศ โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของเรื่อง คือ เป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดนนทบุรีที่มีขนาดแตกต่างกัน 3 แห่ง โดยคัดเลือกโรงเรียนขนาดเล็ก 1 แห่ง ขนาดกลาง 1 แห่ง และขนาดใหญ่ 1 แห่ง โดยพิจารณาจากความหลากหลายของบริบทและความสนใจในการเข้าร่วมวิจัย เพื่อให้สามารถศึกษาเปรียบเทียบแนวทางการดำเนินงานตรียะฮ์ตามขนาดโรงเรียนได้อย่างลึกซึ้ง

3. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews)

4. ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์แนวคิด รูปแบบ การจัดการ และแนวทางการพัฒนาความสัมพันธ์ การประยุกต์ใช้องค์ความรู้ และกระบวนการบริหารจัดการเกี่ยวกับตรียะฮ์ในลักษณะของการวิเคราะห์เชิงลึก โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง

5. สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือ แนวคิด หลักการ ความเป็นมา รูปแบบ ความสัมพันธ์ กระบวนการดำเนินงานตรียะฮ์ ทั้ง 4 ด้าน

6. วิเคราะห์รูปแบบและแนวทางการดำเนินงานตรียะฮ์ที่แตกต่างกันตามขนาดโรงเรียน

7. สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

การวิจัยเป็นการศึกษาวิจัยในเชิงลึกมุ่งเน้นการสัมภาษณ์เชิงลึก คือผู้บริหารโรงเรียน ครูฝ่ายปกครอง/กิจการนักเรียน และครูสอนศาสนาอิสลาม โดยเป็นบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญในด้านการบริหารการศึกษาและตรียะฮ์ ได้จากการเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) รวมทั้งหมด 17 คน (ใช้จริง 17 คน) จำแนกเป็นจากโรงเรียนขนาดเล็ก 5 คน โรงเรียนขนาดกลาง 6 คน และโรงเรียนขนาดใหญ่ 6 คน โดยมีรายละเอียดผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละท่าน ดังนี้

โรงเรียนขนาดเล็ก จำนวน 5 คน ประกอบด้วย

1) ผู้อำนวยการโรงเรียน มีประสบการณ์ด้านการบริหารการศึกษา 12 ปี เชี่ยวชาญด้านการบริหารสถานศึกษาอิสลาม 2) รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ มีประสบการณ์ 10 ปี เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาหลักสูตรอิสลามศึกษา 3) หัวหน้าฝ่ายปกครอง มีประสบการณ์ 8 ปี เชี่ยวชาญด้านการดูแลกิจการนักเรียนและวินัย 4) ครูผู้รับผิดชอบงานตัมบียะฮ์ มีประสบการณ์ 6 ปี เชี่ยวชาญด้านการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และ 5) ครูสอนศาสนาอิสลามระดับชั้นประถมศึกษา มีประสบการณ์ 5 ปี เชี่ยวชาญด้านการสอนอิสลามศึกษา

โรงเรียนขนาดกลาง จำนวน 6 คน ประกอบด้วย

1) ผู้อำนวยการโรงเรียน มีประสบการณ์ด้านการบริหารการศึกษา 15 ปี เชี่ยวชาญด้านการบริหารจัดการและนโยบาย 2) รองผู้อำนวยการฝ่ายกิจการนักเรียน มีประสบการณ์ 12 ปี เชี่ยวชาญด้านระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน 3) หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้อิสลามศึกษา มีประสบการณ์ 10 ปี เชี่ยวชาญด้านการจัดการเรียนการสอนอิสลาม 4) ครูฝ่ายปกครองระดับมัธยมศึกษา มีประสบการณ์ 7 ปี เชี่ยวชาญด้านการอบรมและพัฒนาพฤติกรรมนักเรียน 5) ครูที่ปรึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีประสบการณ์ 5 ปี เชี่ยวชาญด้านการให้คำปรึกษาและดูแลนักเรียน และ 6) ครูสอนอัลกุรอาน มีประสบการณ์ 8 ปี เชี่ยวชาญด้านการสอนอ่านอัลกุรอานและการปลูกฝังคุณธรรม

โรงเรียนขนาดใหญ่ จำนวน 6 คน ประกอบด้วย

1) ผู้อำนวยการโรงเรียน มีประสบการณ์ด้านการบริหารการศึกษา 20 ปี เชี่ยวชาญด้านการบริหารองค์กรขนาดใหญ่ 2) รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารทั่วไป มีประสบการณ์ 15 ปี เชี่ยวชาญด้านการบริหารทรัพยากรและโครงสร้างองค์กร 3) หัวหน้าฝ่ายส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม มีประสบการณ์ 12 ปี เชี่ยวชาญด้านการออกแบบระบบตัมบียะฮ์ 4) ครูผู้รับผิดชอบโครงการพิเศษด้านศาสนา มีประสบการณ์ 10 ปี เชี่ยวชาญด้านนวัตกรรม การสอนศาสนา 5) ครูที่ปรึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย มีประสบการณ์ 8 ปี เชี่ยวชาญด้านการดูแลนักเรียนและผู้ปกครอง และ 6) ครูสอนวิชาอิสลามศึกษา มีประสบการณ์ 6 ปี เชี่ยวชาญด้านการบูรณาการศาสนากับวิชาสามัญ โดยเลือกใช้จากกลุ่มเป้าหมายที่มีคุณสมบัติ ดังนี้

1. เป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการบริหารหรือปฏิบัติงานตัมบียะฮ์ในโรงเรียนโดยตรง
2. มีประสบการณ์ในการทำงานด้านการศึกษาและตัมบียะฮ์อย่างน้อย 3 ปี

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

การสร้างและพัฒนาเครื่องมือดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. ศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดตัมบียะฮ์ การบริหารการศึกษาอิสลาม และการดำเนินงานตัมบียะฮ์ในโรงเรียน เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างแบบสัมภาษณ์ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ การวิจัยทั้ง 2 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวทางการดำเนินงานตัมบียะฮ์ และ 2) เพื่อเปรียบเทียบแนวทางการดำเนินงานตัมบียะฮ์ตามขนาดโรงเรียน

2. สร้างแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ 2 แนวคำถามเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินงานตัมบียะฮ์ใน 4 ด้านหลัก ได้แก่ การใช้เรื่องราวจากอัลกุรอานและอัลหะดีษ การเป็นแบบอย่างที่ดี การฝึกฝนพฤติกรรมที่ดีอย่างต่อเนื่อง และการใช้การตักเตือน และการลงโทษตามหลักการอิสลาม รวมถึงปัจจัยสนับสนุนและอุปสรรคในการดำเนินงาน

ส่วนที่ 3 แนวคำถามเปรียบเทียบเกี่ยวกับความแตกต่างของการดำเนินงานตามบริบทและขนาดโรงเรียน

3. ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยนำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง ความครอบคลุม และความสอดคล้องของข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ การวิจัยและกรอบแนวคิด โดยผู้ทรงคุณวุฒิ ประกอบด้วย 1) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการบริหารการศึกษาอิสลาม (อาจารย์มหาวิทยาลัย สาขาวิชาการบริหารการศึกษา ประสพการณ์ 25 ปี) 2) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านหลักสูตรและการสอนอิสลามศึกษา (อาจารย์มหาวิทยาลัย สาขาวิชาการสอนอิสลามศึกษา ประสพการณ์ 20 ปี) และ 3) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัยเชิงคุณภาพ (อาจารย์มหาวิทยาลัย สาขาวิจัยและประเมินผลการศึกษา ประสพการณ์ 18 ปี)

4. ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ ในประเด็นการใช้ภาษา การเรียงลำดับคำถาม และการเพิ่มประเด็นคำถามเกี่ยวกับปัจจัยบริบทของโรงเรียน

5. นำแบบสัมภาษณ์ที่ปรับปรุงแล้วไปทดลองใช้ (Try-out) กับผู้บริหารและครูในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 3 คน เพื่อตรวจสอบความชัดเจนของภาษา ความเข้าใจในประเด็นคำถาม และระยะเวลาที่เหมาะสมในการสัมภาษณ์

6. ปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ครั้งสุดท้ายก่อนนำไปใช้เก็บข้อมูลจริง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. การลงพื้นที่ในประเทศ (จังหวัดนนทบุรี) เพื่อรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์และสังเกต

2. การสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับผู้บริหารโรงเรียน ครูฝ่ายปกครอง และครูสอนศาสนาอิสลาม โดยมีรายละเอียดกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

2.1 ผู้วิจัยทำหนังสือขอความอนุเคราะห์จากวิทยาลัยฯ ถึงผู้อำนวยการโรงเรียนทั้ง 3 แห่ง เพื่อขออนุญาตเก็บข้อมูลและนัดหมายวันเวลาในการสัมภาษณ์

2.2 ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 17 คน ในช่วงเดือนมิถุนายน-สิงหาคม 2567 โดยใช้เวลาสัมภาษณ์ท่านละประมาณ 60 - 90 นาที สถานที่สัมภาษณ์ คือ ห้องทำงานของผู้ให้ข้อมูลหรือห้องประชุมภายในโรงเรียนตามความสะดวกของผู้ให้ข้อมูล

2.3 การสัมภาษณ์แต่ละครั้ง ผู้วิจัยดำเนินการตามขั้นตอน คือ แนะนำตัวและชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัย ขออนุญาตบันทึกเสียงและจดบันทึก สัมภาษณ์ตามแนวคำถามที่กำหนดไว้ พร้อมทั้งตั้งประเด็นคำถามเพิ่มเติมในกรณีที่พบประเด็นที่น่าสนใจหรือต้องการข้อมูลที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น (Probing Question)

2.4 นอกเหนือจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) บรรยากาศภายในโรงเรียน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน และกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การดำเนินงานตรปียะฮ์ รวมทั้งศึกษาเอกสารของโรงเรียนที่เกี่ยวข้อง เช่น คู่มือนักเรียน แผนปฏิบัติการประจำปี และบันทึกกิจกรรมต่างๆ

2.5 หลังการสัมภาษณ์แต่ละครั้ง ผู้วิจัยได้ถอดเทปบันทึกเสียงแบบคำต่อคำ (Verbatim) ในวันที่ทำการสัมภาษณ์หรือภายใน 24 ชั่วโมง เพื่อป้องกันการคลาดเคลื่อนของข้อมูล พร้อมทั้งบันทึกบรรยากาศและบริบทในการสัมภาษณ์ลงในบันทึกภาคสนาม (Field Notes)

2.6 ผู้วิจัยส่งสรุปบทสัมภาษณ์ให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล (Member Checking) ก่อนนำไปวิเคราะห์ในขั้นตอนต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม มาถอดความบันทึกเสียงเป็นข้อมูลตัวอักษร ทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามกรอบการวิเคราะห์เชิงประเด็น (Thematic Analysis) ร่วมกับการวิเคราะห์เนื้อหา

(Content Analysis) โดยเริ่มจากการทำความเข้าใจกับข้อมูล การสร้างรหัสเบื้องต้น จัดกลุ่มรหัสเป็นประเด็นหลักและประเด็นย่อยตามกรอบแนวคิด 4 ด้าน และทำการวิเคราะห์ข้ามกรณีศึกษา (Cross-case Analysis) เพื่อเปรียบเทียบรูปแบบ ความคล้ายคลึง และความแตกต่างในการดำเนินงานตรปียะระหว่างโรงเรียนทั้งสามแห่ง สุดท้ายนำเสนอผลการวิเคราะห์โดยอ้างอิงคำพูดโดยตรงจากผู้ให้ข้อมูล โดยมีขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 (ศึกษาแนวทางการดำเนินงานตรปียะ) ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์เชิงประเด็น (Thematic Analysis) โดยจำแนกข้อมูลตามกรอบแนวคิด 4 ด้าน คือ 1) การใช้เรื่องราวจากอัลกุรอานและอัลหะดีษ 2) การเป็นแบบอย่างที่ดี 3) การฝึกฝนพฤติกรรมที่ดีอย่างต่อเนื่อง และ 4) การใช้การตักเตือนและการลงโทษตามหลักการอิสลาม จากนั้นสังเคราะห์เป็นภาพรวมของแนวทางการดำเนินงานตรปียะของโรงเรียนทั้งสามแห่ง

2. การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 (เปรียบเทียบแนวทางการดำเนินงานตรปียะตามขนาดโรงเรียน) ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ข้ามกรณีศึกษา (Cross-case Analysis) โดยนำข้อมูลของแต่ละโรงเรียนมาเปรียบเทียบกันในแต่ละประเด็นตามกรอบแนวคิดทั้ง 4 ด้าน เพื่อค้นหาความเหมือนและความแตกต่าง พร้อมทั้งวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดความแตกต่าง โดยเฉพาะปัจจัยด้านขนาดโรงเรียนและบริบทที่เกี่ยวข้อง

3. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ดังนี้

- การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างกันในแต่ละโรงเรียน

- การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสังเกต และการศึกษาเอกสาร

- การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (Investigator Triangulation) โดยให้คณะผู้วิจัยร่วมกันวิเคราะห์และตีความข้อมูล

4. การนำเสนอผลการวิเคราะห์ ผู้วิจัยนำเสนอในรูปแบบการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบการวิเคราะห์เชิงตีความ พร้อมทั้งยกคำพูดสนับสนุนจากผู้ให้ข้อมูล และนำเสนอตารางเปรียบเทียบสรุปผล เพื่อให้เห็นความแตกต่างตามขนาดโรงเรียนอย่างชัดเจน

การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบการวิเคราะห์เชิงตีความ เพื่อให้เห็นถึงแนวทางการดำเนินงานตรปียะทั้งในแง่กระบวนการ ปัจจัยสนับสนุน อุปสรรค และความแตกต่างตามขนาดโรงเรียน ผลการวิจัยนำเสนอตามวัตถุประสงค์การวิจัยและกรอบแนวคิด 4 ด้าน โดยมีตารางเปรียบเทียบสรุปผล เพื่อให้สามารถนำไปสู่การประยุกต์ใช้ในระดับนโยบาย โรงเรียน ชุมชน และผู้ปฏิบัติงานได้อย่างเป็นรูปธรรม

ผลการวิจัย

จากวัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาแนวทางการดำเนินงานตรปียะของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ในจังหวัดนันทบุรีนั้น ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนเหล่านี้ล้วนมีเป้าหมายร่วมกันในการพัฒนาผู้เรียนให้เติบโตเป็นมุสลิมที่มีความรู้ความเข้าใจควบคู่ไปกับคุณธรรม จริยธรรม ภายใต้กรอบแนวคิดของการศึกษาอิสลามอย่างสมบูรณ์ โดยมีแนวทางการดำเนินงานตรปียะที่ครอบคลุมและประยุกต์ใช้ในสี่ด้านหลัก

ด้านแรก คือ การใช้เรื่องราวจากอัลกุรอานและอัลหะดีษมาอบรมสั่งสอนผู้เรียน โดยโรงเรียนได้บูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาเข้าไปในทุกมิติของการเรียนรู้และการใช้ชีวิตประจำวันอย่างกลมกลืน ไม่ได้จำกัดวงอยู่

เพียงในชั่วโมงวิชาศาสนาเท่านั้น หากแต่ยังสอดแทรกเข้าไปในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งภายในและนอกห้องเรียน ตัวอย่างเช่น การนำอายะฮ์กุรอานหรือเรื่องเล่าจากหะดีษมาใช้ในกิจกรรมหน้าเสาธงทุกวัน การเชื่อมโยงเนื้อหาวิชาสามัญกับหลักการและมุมมองทางศาสนา ตลอดจนการสร้างบรรยากาศทางจิตวิญญาณและศาสนปฏิบัติผ่านกิจกรรมร่วมกัน เช่น การละหมาดญะมาอะฮ์ ทั้งนี้ ก็เพื่อให้ผู้เรียนได้ตระหนักและรู้ซึ้งว่า ศาสนา คือ ส่วนหนึ่งของชีวิตที่แยกไม่ออก มิใช่เป็นเพียงวิชาหนึ่งในตำราเรียน

ด้านที่สอง คือ การเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษา โดยเฉพาะบทบาทของครูในฐานะ “มُر้อบปี” หรือผู้อบรมสั่งสอน ครูในโรงเรียนเหล่านี้มิได้ทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ถ่ายทอดความรู้เชิงวิชาการเท่านั้น แต่ยังคงเป็นต้นแบบของแบบอย่างที่ดีในทุกด้าน ทั้งในเชิงการปฏิบัติศาสนกิจ มารยาทอันงดงาม และการดำเนินชีวิตประจำวัน ผู้บริหารและครูต้องแสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องระหว่างสิ่งที่สอนกับสิ่งที่ปฏิบัติจริงอย่างชัดเจน เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและเป็นแรงบันดาลใจที่ทรงพลังให้ผู้เรียนได้ยึดถือและปฏิบัติตาม

ด้านที่สาม คือ การฝึกฝนและปลูกฝังพฤติกรรมที่ดีอย่างค่อยเป็นค่อยไปจนกลายเป็นความเคยชิน โดยโรงเรียนได้ออกแบบระบบการฝึกฝนที่ดำเนินไปอย่างเป็นขั้นตอน มีแบบแผนและต่อเนื่อง ผ่านกิจวัตรประจำวัน และกิจกรรมที่หลากหลายซึ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติซ้ำ ๆ จนพฤติกรรมนั้นตกผลึกเป็นนิสัยติดตัว อาทิ การฝึกกล่าวสลามเมื่อพบปะกัน การรักษาความสะอาดของส่วนรวมและส่วนตัว การตรงต่อเวลา และการรักษาการละหมาดให้ตรงเวลาอย่างสม่ำเสมอ แนวทางการฝึกฝนนี้ยึดถือหลักการ “ตะดัจจ” หรือการพัฒนาแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยให้ความสำคัญกับวัยวุฒิและวุฒิภาวะ รวมถึงความพร้อมของผู้เรียนแต่ละคนเป็นพื้นฐาน

ด้านสุดท้าย คือ การใช้การตักเตือนและการลงโทษตามหลักการอิสลามในการจัดการกับพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของนักเรียน โรงเรียนมีแนวทางที่สอดคล้องกับจิตวิญญาณของศาสนา โดยระบบการตักเตือนและลงโทษมุ่งเน้นเป้าหมายที่การแก้ไขปรับเปลี่ยน พัฒนาผู้เรียนให้ดีขึ้น มิใช่การลงโทษเพื่อระบายอารมณ์หรือตอบสนองความโกรธ โดยทั่วไปแล้วโรงเรียนจะมีลำดับขั้นตอนที่ชัดเจน เริ่มจากการพูดคุยตักเตือนอย่างเป็นกันเอง การเชิญผู้ปกครองมาหารือร่วมกันเพื่อหาแนวทางแก้ไข ไปจนถึงการใช้มาตรการทางวินัยที่รุนแรงและเป็นรูปธรรมมากขึ้นหากจำเป็น อย่างไรก็ตาม แม้ในขั้นตอนการลงโทษ ก็ยังคงตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเมตตา ความยุติธรรม และการอธิบายให้ผู้เรียนเข้าใจถึงเหตุผลและปรัชญาตามหลักศาสนาที่อยู่เบื้องหลังเสมอ

ในส่วนของวัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อเปรียบเทียบแนวทางการดำเนินงานตักเตือนของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดนันทบุรีนั้น ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนทั้งสามแห่งจะมีแนวทางหลักทั้ง 4 ด้าน ข้างต้นที่สอดคล้องกัน แต่เมื่อพิจารณารายละเอียดของการปฏิบัติแล้ว พบว่า มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งสัมพันธ์กับขนาดของโรงเรียน โดยสามารถสรุปเปรียบเทียบได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบแนวทางการดำเนินงานตักเตือนตามขนาดโรงเรียน

องค์ประกอบ	โรงเรียนขนาดเล็ก	โรงเรียนขนาดกลาง	โรงเรียนขนาดใหญ่
1. การใช้เรื่องราวจากอัลกุรอานและอัลหะดีษ	ใช้วิธีการที่ยืดหยุ่นและปรับตามบุคคลเป็นสำคัญ โดยเน้นการเล่าเรื่องที่น่าสนใจจากอัลกุรอานหรือหะดีษเพื่อดึงความสนใจก่อนแล้วจึงเชื่อมโยงกับแก่นคำสอน	กำหนดนโยบายที่อ้างอิงตัวบทศาสนาอย่างชัดเจน เช่น นโยบาย “พูดแล้วต้องทำ” และการบูรณาการหลักศาสนาเข้ากับประเด็นชีวิตจริงในวงกว้าง	ผนวกลัทธิศาสนาไว้ในระดับวิสัยทัศน์และโครงสร้างหลักสูตรและพูดถึงตักเตือนในมิติเชิงจิตวิญญาณและการปลูกฝังคุณค่าอย่างเป็นระบบ
2. การเป็นแบบอย่างที่ดี (ครูในฐานะมُر้อบปี)	เน้นการพัฒนาครูผ่านการส่งเสริมการเข้ารับการอบรมอย่างต่อเนื่อง และการสร้างเครือข่ายแบ่งปันความรู้ระหว่างครู การเป็นแบบ	มุ่งไปที่การปลูกฝังศรัทธาภายในตัวครูเป็นหลัก โดยเชื่อว่าครูที่มีศรัทธามั่นคงจะสามารถทำหน้าที่มُر้อบปีได้อย่างเป็นธรรมชาติ	ใช้กลยุทธ์สองทางพร้อมกัน คือ การสร้างสำนึกการทำงานเพื่ออัลลอฮ์ควบคู่ไปกับการดูแลสวัสดิการทางโลกอย่างเหมาะสม

อย่างเน้นในมิติส่วนตัวและความ
ใกล้ชิด

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบแนวทางการดำเนินงานตราบียะฮ์ตามขนาดโรงเรียน (ต่อ)

องค์ประกอบ	โรงเรียนขนาดเล็ก	โรงเรียนขนาดกลาง	โรงเรียนขนาดใหญ่
3. การฝึกฝน พฤติกรรมที่ดี อย่างค่อยเป็นค่อยไป	ออกแบบกิจกรรมและกิจกรรรมที่ สอดคล้องกับบริบทใกล้ชิด อาศัย ความสัมพันธ์ส่วนตัวในการส่งเสริม การปฏิบัติจนกลายเป็นนิสัย	มีระบบการฝึกฝนที่เป็นขั้นตอน พร้อมทั้งอาจใช้นวัตกรรมเพื่อ ส่งเสริมการปฏิบัติจนกลายเป็นนิสัย	ออกแบบระบบฝึกฝนพฤติกรรม ที่มีโครงสร้างชัดเจนเป็นทางการ และสอดคล้องกับหลักสูตรใหญ่
4. การใช้การตักเตือน และการลงโทษ ตามหลักการอิสลาม	คล้องตัว เริ่มที่ครูประจำชั้น ใช้ จิตวิทยาและความสัมพันธ์ส่วนตัว	เป็นขั้นตอนที่พัฒนานวัตกรรม “โฮมสคูลชั่วคราว” และวางแผน ใช้ “ระบบคะแนนพฤติกรรม”	เป็นทางการชัดเจน มีลำดับ ชั้นจากตักเตือนถึงแนะนำย้าย โรงเรียน ดำเนินการตามกฎหมาย ในคดีร้ายแรง
ความสัมพันธ์ กับชุมชน	ได้รับความร่วมมือจากชุมชนใน ลักษณะของการแจ้งข่าวพฤติกรรม นักเรียนนอกโรงเรียนและการเชิญ วิทยากรท้องถิ่นมาร่วมกิจกรรม	ได้รับความร่วมมือจากชุมชนใน ลักษณะของการแจ้งข่าวพฤติกรรม นักเรียนนอกโรงเรียนและการเชิญ วิทยากรท้องถิ่นมาร่วมกิจกรรม	ส่วนร่วมน้อย แต่โรงเรียนเป็น ผู้จัดการกิจกรรมเชิงรุกสู่ชุมชนอื่น ได้
ความท้าทายที่โดดเด่น	การฝังลึกตราบียะฮ์ให้คงอยู่ “ติดหัวใจ” หลังจบการศึกษา	การจัดการกับ “การจذب” ของ นักเรียนในยุคดิจิทัล ความสมดุล ระหว่างหลักการกับความยืดหยุ่น	การทำให้การปฏิบัติสอดคล้อง กับหลักการในระบบใหญ่ และ การรับมือกับ “AI” ที่ท้าทาย บทบาทครู

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกสนับสนุนความแตกต่างดังกล่าว ดังนี้

โรงเรียนขนาดเล็ก: “ข้อดีของโรงเรียนเล็ก คือ ครูรู้จักนักเรียนทุกคน รู้แม้กระทั่งว่านักเรียนคนนี้นับบ้านอยู่ไหน
พ่อแม่ทำอะไร มีปัญหาอะไร เราดูแลได้ใกล้ชิด อบรมได้เป็นรายบุคคล บางครั้งแค่จับไหล่ พูดคุยสั้นๆ ก็เห็นผล
แต่ข้อเสีย คือ พอจบไป เราก็ไม่รู้ว่าจะยังรักษาสิ่งที่เราปลูกฝังไว้ได้หรือไม่ เพราะเราไม่มีระบบติดตามที่ชัดเจน”
(ผู้อำนวยการโรงเรียนขนาดเล็ก)

โรงเรียนขนาดกลาง: “เราอยู่ระหว่างการเปลี่ยนผ่าน จากที่เคยใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็นหลัก ตอนนี้
เริ่มวางระบบมากขึ้น เช่น การทำโฮมสคูลชั่วคราวสำหรับนักเรียนที่มีปัญหาพฤติกรรม ให้ผู้ปกครองมาร่วมเรียนรู้
กับลูกที่โรงเรียน 3 - 5 วัน เป็นนวัตกรรมที่เราคิดขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี แต่ก็ยังคงต้องรักษา
ความยืดหยุ่นไว้ด้วย” (หัวหน้าฝ่ายปกครอง, โรงเรียนขนาดกลาง)

โรงเรียนขนาดใหญ่: “โรงเรียนใหญ่มีนักเรียนเป็นพัน คนเป็นร้อย จำเป็นต้องมีระบบที่ชัดเจน เรากำหนด
วิสัยทัศน์ด้านตราบียะฮ์ไว้ในแผนยุทธศาสตร์ มีโครงสร้างรองรับ มีผู้รับผิดชอบชัดเจน มีคู่มือ มีแนวปฏิบัติ แต่อุปสรรค
คือ การทำให้ครูทุกคนปฏิบัติตามแนวทางเดียวกันให้เป็นมาตรฐาน ขณะเดียวกันก็ต้องไม่สูญเสียความเป็นกันเอง
กับนักเรียน” (รองผู้อำนวยการ, โรงเรียนขนาดใหญ่)

นอกจากนี้ ผู้ให้ข้อมูลยังสะท้อนปัจจัยสนับสนุนและอุปสรรคที่สำคัญร่วมกันทุกโรงเรียน ดังนี้

“ปัจจัยที่สำคัญที่สุด คือ ความร่วมมือจากผู้ปกครอง ถ้าบ้านกับโรงเรียนไปในทางเดียวกัน เด็กจะเปลี่ยนแปลง
เร็วมาก แต่ถ้าบ้านไม่ให้ความร่วมมือ หรือสอนตรงกันข้ามกับโรงเรียน การอบรมก็ยากเต็มที่” (ครูสอนศาสนา,
โรงเรียนขนาดกลาง)

“อุปสรรคใหญ่ คือ มือถือและโซเชียลมีเดีย เด็กยุคนี้จذبกับหน้าจอมาก เราแข่งกับอัลกอริทึมที่ออกแบบ
มาให้เด็กติดได้ง่าย บางครั้งเราอบรมมาเต็มที่ แต่พอเด็กกลับบ้านไปเจอเนื้อหาไม่เหมาะสมในโลกออนไลน์ไม่กี่นาที
สิ่งที่เราสอนมาก็สิ้นกลิ่น” (ครูที่ปรึกษา, โรงเรียนขนาดใหญ่)

“เวลาเรียนที่จำกัดก็เป็นปัญหา หลักสูตรสามัญก็แน่น กิจกรรมตั้บียะฮ์หลายอย่างต้องแทรกตามเวลาที่เหลือ บางครั้งต้องเลือกทำเฉพาะที่จำเป็น ทำให้ไม่ต่อเนื่องเท่าที่ควร” (ครูฝ่ายปกครอง, โรงเรียนขนาดเล็ก)

จากการเปรียบเทียบข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ขนาดของโรงเรียนเป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดความหลากหลายในรายละเอียดการปฏิบัติงานตั้บียะฮ์ โดยส่งผลต่อความเป็นทางการของระบบ ความยืดหยุ่น และลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กล่าวคือ โรงเรียนแต่ละขนาดล้วนมีข้อได้เปรียบและความท้าทายเฉพาะตัวซึ่งสัมพันธ์กับทรัพยากรและบริบทของตน ส่งผลให้ไม่มีรูปแบบการดำเนินงานใดที่เหมาะสมที่สุดในทุกบริบท โดยความสำเร็จของงานตั้บียะฮ์จะขึ้นอยู่กับความสามารถของโรงเรียนในการนำหลักการอิสลามไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง พร้อมทั้งรักษาสมดุลระหว่างความมั่นคงในหลักการกับความยืดหยุ่นในการปฏิบัติ และความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของผู้เกี่ยวข้อง

อภิปรายผล

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดนนทบุรีมีกรอบแนวทางการดำเนินงานตั้บียะฮ์ร่วมกัน 4 กระบวนการหลัก ได้แก่ 1) การใช้เรื่องราวจากอัลกุรอานและอัลหะดีษในการอบรมผู้เรียน 2) การเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้บริหาร ครู และบุคลากร (ครูในฐานะมุร้อบปี) 3) การฝึกฝนพฤติกรรมที่ดีอย่างค่อยเป็นค่อยไปจนเกิดความเคยชิน และ 4) การใช้การตักเตือนและการลงโทษตามหลักการอิสลาม ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะโรงเรียนเหล่านี้ล้วนมีเป้าหมายร่วมทางปรัชญาการศึกษาอิสลาม นั่นคือ การพัฒนาผู้เรียนสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ (อัล-อินซาน อัล-กามิล) ผ่านการผสมผสานความรู้ ศรัทธา และการปฏิบัติ ซึ่งต้องอาศัยการออกแบบกระบวนการที่ครอบคลุมทั้งด้านสติปัญญา จิตใจ และพฤติกรรม สอดคล้องกับงานวิจัย Hamid, S. Z. et al. ที่ได้เสนอการศึกษาอิสลามว่าเป็นกระบวนการ “การรับรู้” (recognition) และ “การจัดวาง” (ordering) ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงภายในและภายนอกของผู้เรียนอย่างเป็นเอกภาพ (Hamid, S. Z. et al., 2021) สอดคล้องกับงานวิจัยของ Moslimany, R. et al. ที่ชี้ว่าการบูรณาการระหว่างวิชาสามัญและศาสนาจะช่วยให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของความรู้ทั้งสองด้านควบคู่กัน (Moslimany, R. et al., 2024) ตลอดจนงานวิจัยของ Djamdjuri, D. S. et al. ที่พบว่า การบริหารการศึกษาวิถีอิสลามที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องบูรณาการหลักศาสนาเข้าไปในทุกมิติของการจัดการ ไม่ใช่จำกัดเฉพาะรายวิชาศาสนาเท่านั้น (Djamdjuri, D. S. et al., 2023)

นอกจากนี้ การวิจัย ยังพบว่า การนำหลักศาสนามาใช้ได้พัฒนาจากการเน้นการท่องจำตัวบทและการปฏิบัติพิธีกรรม ไปสู่การผสมเข้ากับวิถีชีวิตประจำวันของผู้เรียนอย่างเป็นธรรมชาติและสร้างสรรค์ โรงเรียนไม่เพียงสอนศาสนาในคาบเรียน แต่ยังสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ผ่านเรื่องเล่าใกล้ตัว กิจกรรมร่วมกัน และการเป็นแบบอย่าง (Uswah Hasanah) ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนมองเห็นว่าอิสลามมิใช่ความรู้ที่แยกส่วน แต่เป็นแนวทางการใช้ชีวิตที่ประยุกต์ได้จริง ความรู้ที่ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาอิสลามในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องปรับจาก “การสอนศาสนา” เป็น “การสร้างวิถีชีวิตตามศาสนา” โดยใช้บริบทแวดล้อมเป็นสื่อกลางการเรียนรู้

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า แนวทางการดำเนินงานตั้บียะฮ์มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญตามขนาดของโรงเรียน โดยสามารถจำแนกเป็น 3 แนวทางหลัก ได้แก่ แนวทางบุคคลนิยมและจิตวิทยาในโรงเรียนขนาดเล็ก แนวทางการเปลี่ยนผ่านจากบุคคลนิยมสู่ระบบในโรงเรียนขนาดกลาง และแนวทางระบบนิยมและโครงสร้างนิยมในโรงเรียนขนาดใหญ่ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะขนาดของโรงเรียนเป็นปัจจัยกำหนดบริบท (contextual factor) หลักที่ส่งผลต่อทรัพยากร ความซับซ้อนของโครงสร้างการบริหาร และธรรมชาติของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งทำให้แต่ละโรงเรียนต้องปรับกลยุทธ์และกลไกการดำเนินงานให้สอดคล้องกับข้อได้เปรียบและข้อจำกัดเฉพาะตน สอดคล้องกับทฤษฎีการบริหารสถานศึกษา Lluch, A. & Amdam, R. P. ที่อธิบายว่าขนาดและโครงสร้างองค์กรมีอิทธิพลต่อรูปแบบการจัดการ ภาวะผู้นำ และวัฒนธรรมองค์กร (Lluch, A. & Amdam, R. P., 2025) สอดคล้อง

กับงานวิจัยของ Sariakin, S. et al. ที่เสนอให้โรงเรียนอิสลามไทยมีรูปแบบที่ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับสภาพสังคม โดยไม่จำเป็นต้องยึดติดกับโมเดลใดโมเดลหนึ่งเพียงแบบเดียว (Sariakin, S. et al., 2025)

การศึกษาเปรียบเทียบยังเผยให้เห็นว่ารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนแตกต่างกันไปตามขนาดโรงเรียน ในโรงเรียนขนาดเล็ก ความสัมพันธ์แบบใกล้ชิดและเป็นส่วนตัวเอื้อต่อการสร้างความไว้วางใจและการเปิดใจรับคำสอน ในขณะที่โรงเรียนขนาดใหญ่เน้นการสร้างระบบและวัฒนธรรมองค์กรที่เป็นทางการ อย่างไรก็ตาม แม้โรงเรียนขนาดใหญ่จะมีข้อได้เปรียบด้านโครงสร้างและทรัพยากร แต่ก็เผชิญความท้าทายในการรักษาความเป็นกันเองและการดูแลรายบุคคล ซึ่งสะท้อนถึงหลักการ “มูร้อบปี” ของอัล-ฮอซาลี Assalihee, M. et al. ที่เน้นความสำคัญของความใกล้ชิดและความเข้าใจระหว่างครูกับนักเรียน (Assalihee, M. et al., 2024)

นอกจากนี้ การวิจัยยังพบปัจจัยร่วมที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานตราบียะฮ์ข้ามทุกขนาดโรงเรียน ได้แก่ 1) ความร่วมมือจากผู้ปกครอง ซึ่งมีอิทธิพลสูงสุดต่อความต่อเนื่องและความยั่งยืนของการอบรม 2) อิทธิพลของสื่อดิจิทัลและโซเชียลมีเดียที่สร้างความท้าทายในการควบคุมและชี้นำผู้เรียน และ 3) ข้อจำกัดด้านเวลาและโครงสร้างหลักสูตรที่กดดันให้ลดเวลากิจกรรมตราบียะฮ์ ปัจจัยเหล่านี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ Ardae, M. & Wan, N. M. S. N. ที่ระบุว่าความร่วมมือระหว่างบ้าน โรงเรียน และชุมชนเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับความสำเร็จของการศึกษาอิสลาม (Ardae, M. & Wan, N. M. S. N., 2020) ตลอดจนงานวิจัยของ Malik, M. et al. ซึ่งว่าการศึกษาอิสลามในยุคปัจจุบันต้องเตรียมผู้เรียนให้รู้เท่าทันเทคโนโลยีโดยไม่ละทิ้งหลักการศาสนา (Malik, M. et al., 2025)

สุดท้าย การวิจัยพบว่า มุมมองต่อความสำเร็จของการตราบียะฮ์กำลังเปลี่ยนแปลงจากความสามารถใน “ปฏิบัติตามกฎ” ไปสู่การ “เข้าใจและเลือกทำความดีได้ด้วยตนเอง” ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Halstead, J. M และ Fadilah, A. R. ที่เน้นความสำคัญของการพัฒนาความตระหนักรู้ทางจิตวิญญาณ (วาอียะฮ์) และวิจารณ์ญาณทางศีลธรรมในผู้เรียน (Halstead, J. M., 2004)

จากการศึกษาวิจัยเรื่องแนวทางการดำเนินงานตราบียะฮ์ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดนันทบุรี สามารถสังเคราะห์นำเสนอรูปแบบแนวทางการดำเนินงาน “SPA Contextual Model of Tarbiyah Implementation in Islamic Schools” ซึ่งเป็นโมเดลเชิงบริบทที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างขนาดโรงเรียน (School Size) แนวทางการปฏิบัติ (Practice Approach) และภาวะผู้นำ (Administrative Style) ในการขับเคลื่อนงานตราบียะฮ์ให้มีประสิทธิผล

โมเดล SPA: กุญแจสู่ความสำเร็จในการจัดการศึกษาแบบตราบียะฮ์

ประสิทธิผลของการตราบียะฮ์เกิดจากความสอดคล้อง (Coherence) ของสามองค์ประกอบหลัก SPA และการปรับใช้ที่เหมาะสมกับขนาดของโรงเรียน

3 องค์ประกอบหลักของโมเดล SPA

แนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมตามขนาดโรงเรียน

ภาพที่ 1 โมเดล SPA: กุญแจสู่ความสำเร็จในการจัดการศึกษาแบบตราบียะฮ์

รูปแบบที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้มีได้เสนอ “สูตรสำเร็จ” หรือแนวทางปฏิบัติที่ดีที่สุด แต่เป็นการเปิดมุมมองเชิงพลวัต (Dynamic Perspective) ว่า ประสิทธิภาพของการดำเนินงานตรึงยั้งขึ้นอยู่กับ ความสอดคล้องกัน (Coherence) ระหว่างสามองค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) ขนาดและทรัพยากรของโรงเรียน (S: School Size & Resources) ซึ่งเป็นตัวกำหนดขอบเขตความเป็นไปได้เชิงโครงสร้าง 2) แนวนโยบายและวิธีการปฏิบัติ (P: Policy & Practice Approach) ซึ่งสะท้อนอัตลักษณ์และปรัชญาของสถาบัน และ 3) สไตล์การบริหารและภาวะผู้นำ (A: Administrative & Leadership Style) ของผู้บริหารและคณะครู ซึ่งเป็นตัวเชื่อมโยงหลักการสู่การปฏิบัติ

โมเดลนี้ชี้ให้เห็นว่าโรงเรียนขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ ล้วนสามารถประสบความสำเร็จในการตรึงยั้งได้ หากสามารถออกแบบ “แนวทางการปฏิบัติที่เหมาะสมกับบริบท (Context-Fitted Practice)” ของตนเองได้อย่างชัดเจน โรงเรียนขนาดเล็กจะสำเร็จด้วยการยกระดับ “ความสัมพันธ์ใกล้ชิด (Relational Capital)” ให้เป็นกลไกหลักในการถ่ายทอดคุณค่า โรงเรียนขนาดกลางจะเติบโตได้ด้วยการพัฒนาต่อยอดจากความสัมพันธ์ไปสู่ “ระบบที่คล่องตัวและสร้างสรรค์ (Agile & Creative Systems)” เช่น นวัตกรรมแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ส่วนโรงเรียนขนาดใหญ่จะต้องมุ่งสร้าง “วัฒนธรรมองค์กรเชิงคุณค่า (Value-Based Organizational Culture)” ที่ฝังแน่นในโครงสร้างและระบบงาน เพื่อให้หลักการตรึงยั้งสามารถขับเคลื่อนได้ในองค์กรที่ซับซ้อนโดยมีอิทธิพลและเป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมในหลายระดับ ระดับนโยบายการศึกษา โมเดลนี้เสนอว่าการสนับสนุนจากรัฐหรือหน่วยงานกำกับดูแลควรเป็นแบบ “เฉพาะบริบท (Context-Specific)” โดยออกแบบมาตรการส่งเสริมที่แตกต่างตามศักยภาพและข้อจำกัดของโรงเรียนแต่ละขนาด แทนการใช้มาตรการแบบเหมารวม ซึ่งจะช่วยให้เพิ่มประสิทธิภาพการใช้งบประมาณและทรัพยากร ระดับการปฏิบัติในโรงเรียน โมเดลนี้เป็นกรอบวินิจฉัยตนเอง (Self-Diagnostic Framework) ให้โรงเรียนสามารถประเมินจุดแข็ง จุดอ่อน และออกแบบแนวทางการพัฒนาตรึงยั้งของตนเองได้อย่างมีทิศทาง โดยไม่ต้องลอกเลียนแบบโรงเรียนอื่นอย่างตรงตัว ระดับวิชาการ โมเดลนี้ช่วยขยายพรมแดนความรู้ด้านการบริหารการศึกษาอิสลาม โดยการนำแนวคิดการจัดการ (Management Theory) และความเป็นองค์กร (Organizational Theory) มาผนวกเข้ากับหลักการตรึงยั้งอย่างเป็นระบบ ช่วยให้การพูดถึง “ตรึงยั้ง” ไม่ติดอยู่เพียงในโลกของอุดมคติและหลักการ แต่สามารถลงไปถึงเวทีเชิงปฏิบัติการในบริบททางสังคมและองค์กรที่หลากหลายได้จริง สุดท้าย ในระดับสังคม โมเดลนี้แสดงให้เห็นว่า “ความหลากหลาย” ของรูปแบบการจัดการศึกษาในสถาบันศาสนาไม่ใช่จุดอ่อน แต่เป็นพลังที่สามารถตอบโจทย์ความแตกต่างของชุมชนและผู้เรียนได้ หากแต่ละแห่งตระหนักถึงบริบทของตนเองและพัฒนาศักยภาพนั้นอย่างเต็มที่ ซึ่งสอดคล้องกับสภาพสังคมพหุวัฒนธรรมของประเทศไทย

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่าแนวทางการดำเนินงานตรึงยั้งมีความแตกต่างกันตามขนาดโรงเรียน ผู้วิจัยขอเสนอข้อเสนอแนะในระดับต่าง ๆ ดังนี้ คือ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย หน่วยงานต้นสังกัดควรสนับสนุนนโยบายที่ยืดหยุ่นและเฉพาะบริบท โดยออกแบบมาตรการส่งเสริมที่แตกต่างตามศักยภาพและข้อจำกัดของโรงเรียนแต่ละขนาด แทนการใช้มาตรการแบบเหมารวม ซึ่งจะช่วยให้เพิ่มประสิทธิภาพการใช้งบประมาณและทรัพยากร นอกจากนี้ ควรจัดทำเอกสารแนวทางปฏิบัติที่เป็นตัวอย่างหลากหลายรูปแบบ เพื่อให้แต่ละโรงเรียนสามารถนำไปปรับใช้ได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของตน พร้อมทั้งให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบการบันทึก ติดตาม และประเมินผลการตรึงยั้งให้เป็นระบบยิ่งขึ้น ผสมผสานทั้งวิธีการประเมินเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ อีกทั้งควรเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนที่มีขนาดแตกต่างกัน เพื่อเปิดพื้นที่ให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และแนวปฏิบัติที่ดีระหว่างกัน นอกจากนี้ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติสำหรับโรงเรียนนั้น โรงเรียนขนาดเล็กควรมุ่งเน้นการยกระดับความสัมพันธ์ใกล้ชิดให้เป็นกลไกหลักในการถ่ายทอดคุณค่า ควบคู่ไปกับการพัฒนาระบบเอกสารและ

การวางนโยบายพื้นฐานให้มีความชัดเจน โรงเรียนขนาดกลางควรมุ่งพัฒนาระบบที่คล่องตัวและสร้างสรรค์ โดยกำหนดนโยบายที่ชัดเจนพร้อมรักษาความยืดหยุ่น และพัฒนานวัตกรรมการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ส่วนโรงเรียนขนาดใหญ่ควรมุ่งสร้างวัฒนธรรมองค์กรเชิงคุณค่าที่ฝังแน่นในโครงสร้างและระบบงาน โดยอาจนำจุดแข็งของโรงเรียนขนาดเล็กมาเป็นต้นแบบในการพัฒนาระบบการดูแลนักเรียนแบบแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อสร้างความใกล้ชิดในทุกโรงเรียนควรให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความร่วมมือกับผู้ปกครองซึ่งเป็นปัจจัยสนับสนุนความสำเร็จสูงสุด รวมทั้งพัฒนาศักยภาพครูในฐานะ مربี้อย่างเข้มข้น ผ่านหลักสูตรฝึกอบรมที่เน้นเทคนิคการบูรณาการหลักธรรมคำสอนเข้ากับชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ควรพัฒนากลยุทธ์การรู้เท่าทันสื่อดิจิทัลสำหรับนักเรียน ครู และผู้ปกครอง เพื่อรับมือกับอิทธิพลของสื่อออนไลน์ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญ สำหรับข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไปนั้น ควรมีการศึกษาติดตามผลศิษย์เก่าในระยะยาวเพื่อประเมินความยั่งยืนของผลลัพธ์ทางการ تربีเยชย์ ควรพัฒนาชุดตัวชี้วัดและเครื่องมือประเมินผลที่เหมาะสมกับบริบทสังคมไทย ควรศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลและสื่อสังคมออนไลน์ที่มีต่อกระบวนการ تربีเยชย์ ควรศึกษาเปรียบเทียบกับโรงเรียนของรัฐหรือโรงเรียนสังกัดอื่นเพื่อค้นหาจุดร่วมและจุดต่างที่เป็นประโยชน์ และควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาและทดลองใช้รูปแบบการดำเนินงาน تربีเยชย์ที่เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียนแต่ละขนาด

เอกสารอ้างอิง

- Ardae, M. & Wan, N. M. S. N. (2020). Dinamika pendidikan Islam di selatan Thailand. *Jurnal Kesidang*, 5(1), 64-76.
- Assalihee, M. et al. (2024). Transforming Islamic education through lesson study (ls): A classroom-based approach to professional development in southern Thailand. *Education Sciences*, 14(9), 1029. <https://doi.org/10.3390/educsci14091029>
- Djamdjuri, D. S. et al. (2023). Systematic literature review: Integrating Islamic education in English language teaching. *KEMBARA: Jurnal Keilmuan Bahasa, Sastra, dan Pengajarannya*, 9(1), 336-350. <https://doi.org/10.22219/kembara.v9i1.28651>
- Halstead, J. M. (2004). An Islamic concept of education. *Comparative Education*, 40(4), 51-529. <https://doi.org/10.1080/0305006042000284510>
- Hamid, S. Z. et al. (2021). Tarbiyah akidah dalam surah Makkiyah melalui kitab *Naẓarāt Fī Kitābillah*: (Faith education through Meccan surahs in *Naẓarāt Fī Kitābillah*). *e-Jurnal Penyelidikan dan Inovasi*, 8(1), 143-174.
- Hendawi, M. et al. (2024). The development of Islamic education curriculum from the Quranic perspective. *Ar-Fachruddin: Journal of Islamic Education*, 1(2), 93-123.
- Lluch, A. & Amdam, R. P. (2025). In the shadow of Americanisation: The origins and evolution of management education and training in Argentina (1940s-1960s). *Business History*, 67(4), 1113-1140.
- Malik, M. et al. (2025). The internalization of noble moral values in shaping students' character at Islamic senior high school Tarbiyah Islamiyah hamparan Perak. *International Conferance of Digital Sciences and Engineering Technology*, 2(1), 146-155.
- Moslimany, R. et al. (2024). Designing a holistic curriculum: Challenges and opportunities in Islamic education. *Journal on Islamic Studies*, 1(1), 52-73.

- Sariakin, S. et al. (2025). Fostering a productive educational environment: The roles of leadership, management practices, and teacher motivation. *Frontiers in Education*, 10, 1-12. <https://doi.org/10.3389/feduc.2025.1499064>
- Srinio, F. et al. (2024). Babo's strategy in the development of Islamic education in Madrasah Tarbiah Diniyah Thailand. *Tafkir: Interdisciplinary Journal of Islamic Education*, 5(1), 121-135.
- Yusuf, I. & Thongin, A. (2025). The role of Islamic education in building of Islamic public value of multicultural citizenship in southern Thailand. In Wolfgang, D., Salah, C. & Rainer, K. (Eds.), *Islamic Public Value* (pp. 281-307). England: Edward Elgar Publishing.